

DALIA MARIJA STANČIENĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

MOŠĖ MAIMONIDAS: TARP INTELEKTO IR APREIŠKIMO

Moses Maimonides: Between Intellect and the Revelation

SUMMARY

In the article, *Guide for the Perplexed*, the theological and philosophical treatise by Moses Maimonides, the famous medieval thinker, scientist, physician, judge and rabbi, is considered. Etienne Gilson calls this treatise the *Summa of Jewish Scholastic Philosophy*, the author of which makes attempts to combine Jewish theology with Aristotelian philosophy. Maimonides regards the philosophy of Aristotle as an excellent expression of the power of the human intellect, surpassed by the Prophetic Writ alone; for prophecies are divine emanations. Conjoining Aristotelian, Neo-Platonist, and Arabic ideas in one theology, Maimonides suggested the direction for the development of medieval European philosophy and theology. Christian philosophers and theologians used his works as ideological sources.

ĮVADAS

Žydų filosofija labiausiai suklestėjo XI–XII a. Ispanijoje. Šis laikotarpis dažnai vadinamas kultūros aukso amžiumi, paženklintas menais, iliustruotais rankraščiais, vertimais. Tada sąveikavo trys monoteistinės religijos: krikščionybė, islamas ir judaizmas. Filosofai, priklausantys skirtingoms religijoms, dalyvavo disputuose, kuriuose buvo anali-

zuojamos galimybės interpretuoti bibliinius tekstus ir buvo rašomi ginčytinų Biblijos vietų filosofiniai komentarai. Žydai, bendradarbiaudami su arabų ir krikščionių mokslininkais, poetais, filosofais, plėtojo humanistinę judaizmo kultūros tradiciją. To laikotarpio žydų religinėje filosofijoje pastebima islamo įtaka. Sekdami arabų filosofais, žydų

RAKTAŽODŽIAI: Mošė Maimonidas, intelektas, Apreiškimas, teologija, filosofija, egzegzėzė.

KEY WORDS: Moses Maimonides, intellect, Revelation, theology, philosophy, exegesis.

mąstytojai bandė parodyti, kad tarp religijos ir proto nėra konflikto, kad proto galia įmanoma suvokti tikėjimo tiesas bei pasiekti dieviškojo apreiškimo tiesą. Racionalistinės filosofijos taikymas teologiniams tekstams ugdė filologinį ir hermeneutinį kūrinių interpretavimo metodus. Arabų įtakos veikiama, besiplėtojanti hebrajų gramatika darė poveikį Biblijos tyrinėjimui, o šis buvo perduotas krikščioniškai minčiai. Biblijos tekstų, Talmudo, Midrašinės literatūros nuolatinis studijavimas ir komentavimas laidavo žydiškojo tapatumo išlikimą.

Viduramžiais žydų rabinai ir filosofai daug diskutavo tikėjimo ir pažinimo, moralės ir įstatymų, tradicijos perdavimo ir kontempliacijos, Apreiškimo ir dvasinės materijos klausimais. XII a. prie žydų religijos filosofijos suklestėjimo daug prisidėjo Mošė Maimonidas – filosofas, mokslininkas, gydytojas, kodifikatorius, rabinas. Maimonidas gimė 1135 m. Kordoboje, teisėjo šeimoje, mirė 1204 m. Kaire. Straipsnyje nagrinėjamas Maimonido traktatas *Pasimetusiųjų vadovas*; Maimonido aristotelizmas; intelekto ir pranašavimų siejimas.

PASIMETUSIŪJŲ VADOVAS

Maimonido traktatas *Pasimetusiųjų vadovas**, kurį jis parašė savo mokiniui Jozefui ben Judai, – vienas geriausių viduramžių filosofijos kūrinių. *Pasimetusiųjų vadovas* – tai ne metafizinis traktatas, kaip pažymi Etienne’as Gilson’as, bet žydų scholastinės teologijos suma¹, kurioje bandoma suderinti filosofinį pažinimą su Apreiškimo tiesa, kitaip sakant, žydų teologiją su Aristotelio filosofija. Maimonidas Aristotelio filosofiją, greta Pranašų Raštų, laikė didžiausia žmogaus intelekto galios apraiška². Traktatas, parašytas arabiškai, buvo išverstas į hebrajų kalbą, o vėliau, apie 1230 m., pasirodė lotyniškas vertimas, pavadintas: *Dux neutrorum* arba *Dux seu director dubitantium aut perplexorum*. *Vadovas pasimetusiems* – racionalios Šventojo Rašto egzegezės prototipas. Autorius siekia už išorinės prasmės, kurią tik ir tegali suvokti *neišmanėliai ir išsiblaškęliai*, išvelgti *ezoterinę* prasmę, galinčią užves-

*ti ant kelio ir iš abejonių liūno ištraukti tikrai apsišvietusį žmogų, kurį sutrikdė Pranašų knygų tamsumas*³. *Vadovą pasimetusiems* Maimonidas skyrė ne pradedantiems filosofams, o legistams (ir galbūt kai kuriems paprastiesiems žmonėms), kurie, kaip sakoma *Vadove*, sukiojasi aplink rūmus nerasdami įėjimo. Tačiau šio traktato tikslas, pasak Salomono Pinėso, „ne parodyti tą įėjimą, o perduoti tam tikras teisingas pažiūras, tam tikras dogmas, kurias legistai turi priimti iš pagarbos autoritetui, o ne intelekto aktu“⁴. Kitaip tariant, Maimonidas siekė sukurti kuo universalesnę žydų teologiją. Traktate sujungtos arabų filosofija ir religinė bei intelektualinė judaizmo tradicija. Ši teologijos sintezė, pažymi Alainas de Libera, „pranoko ir filosofijos, ir žydų bei musulmonų *kalamo* (islamo scholastinė teologija. – *Aut.*) ribas“⁵ ir padarė didžiulę įtaką XIII ir XIV a. krikščionių egzegzei (Tomui Akviniečiui, Mokyto-

jui Eckhartui). Maimonido laikais musulmonų sunitų šalyse tokių bandymų buvo nemaža.

Tačiau, kaip pažymi Colette Sirat⁶, teologinis *Vadovo* metodas *pasimetusius* skaitytojus gali dar labiau išmušti iš vėžių, nes iš pažiūros ši knyga – tikras minčių kratynys, be jokio nuoseklaus plano, nors jos dėstomos apgalvotai. Traktato I knygos pirmojoje dalyje yra apžvelgiami Biblijos ir Talmudo posakiai, kurių negalima suprasti pažodžiui, o antroje dalyje aprašomos Dievo savybės ir kritikuojami mutakalimai (spekuliatyvieji islamo teologai) pasitelkus dvylika jų teiginių, sudarančių kalamo pagrindą. Traktato II knygoje nagrinėjamos filosofinės doktrinos ir pranašystės. Maimonidas išvardija 25 teiginius, kuriais filosofai gali įrodyti Dievo egzistavimą ir nekūniškumą. III knyga prasideda alegorinio *Pasakojimo apie vežimą* (Mišna, Tora) aiškinimu, vėliau aptariamimi įvairūs klausimai: apvaizda, pasaulio tikslingumas ir kt., psichologiškai aiškinama Jobo knyga, pateikiama istorinė religijų ir ritualų apžvalga bei nagrinėjamos religinės taisyklės. Todėl natūraliai kyla klausimas, kodėl, atrodytu, taip netvarkingai ir nelogiškai Maimonidas išdėstė traktato tekstus?

Iš tiesų *Vadove pasimetusiems* esanti netvarka nėra netvarka. Pasak Alaino de Liberos, tai *kitokia tvarka*, verčianti skaitytojus suvokti ir perprasti *intertekstualumą*⁷. Maimonidui svarbus kiekvienas žodis, ir kiekvienas diskurso vienetas turi būti interpretuojamas atsižvelgiant į jo ryšį su kitais vienetais. Kaip pabrėžia Libera, Maimonidas „sukuria naują

hermeneutikos taisyklę: *Pasakyti kokią nors dalyką ne vietoje ir juo paaiškinti kokią kitą dalyką kaip tik ten, kur reikia*, – ši neaiškų būdą kai kurie autoriai vėliau pavertė taisykle⁸. Liberos teigimu, gerą tokios Maimonido hermeneutikos pavyzdį pateikia Mokytojas Johannas Eckhartas *Liber expositionum (Aiškinimų knygos)* antrame prologe, kur teigia, kad bet koks cituojamas epizodas, kuriuo siekiama paaiškinti kitą Šventojo Rašto epizodą, pats turi būti paaiškintas ten, kur jis yra⁹.

Vadove pasimetusiems, Maimonidas, kaip egzegetas ir filosofas, pateikia pavyzdinių Dievo buvimo įrodymą, tačiau, anot Liberos¹⁰, jis ilgą laiką buvo klaidingai suprantamas. Maimonidas, tolerantiškai atsiliepdamas apie islamo teologus, savo mokiniui Jozefui ben Judai, aiškina, kad jei *tikima*, jog mutakalimams „pavyko įrodyti pasaulio sukurtumą, kaip gerai! (ironiškai – *aut.*) Tačiau jei, tavo požiūriu, jie tokio įrodymo neturi, bet teiginį apie pasaulio sukūrimą tu priimi iš pranašų, remdamasis jų autoritetu, tai nieko bloga. ... Bet tu turi žinoti, kad tu, kurie užsiima pradais norėdami įrodyti pasaulio sukurtumą, t. y. mutakalimų, postulatuose pasaulio kūrimo vaizdas yra apverstas ir būties pirmapradiškumo tvarka yra iškreipta“¹¹. Toliau Maimonidas aiškina, kad Dievo egzistavimą, jo vientisumą ir nekūniškumą galima įrodyti remiantis tik pasaulio amžinybės hipoteze. Samprotavimus jis pradeda pateikdamas du teiginius: arba pasaulis buvo sukurtas, arba jis yra amžinas. Maimonidas nagrinėja kiekvieną teiginį atskirai. Jeigu pa-

saulis buvo sukurtas, jis *neabejotinai* turi *kūrėją* – Dievą. Tai Maimonidui aišku iš paprasto topinio argumento: nėra *pasėkmės be priežasties*, o visa, kas sukurta, turi išorinę priežastį. Kitu atveju, jeigu pasaulis yra amžinas, tai *neabejotinai*, pasak Maimonido, reiškia, kad egzistuoja kažkokia būtybė, kuri yra kitokia nei visi Visatos kūnai, ji nėra nei kūnas, nei kūne glūdinti savybė, ji yra vientisa, nuolatinė, amžina, be priežasties ir nekintanti. Ši *būtybė* yra Dievas, nes Maimonidui ši išvada kyla iš visų filosofinių būtinų Būtybės egzistavimo įrodymų. Kad ir kokia būtų hipotezė, savo mokiniui Maimonidas tvirtina, jog aišku, kad pirmuoju atveju egzistuoja *kūrėjas*, o antruoju – būtybė be priežasties, amžina ir nekintanti.

Vadove pasimetusiems ir Talmudą aiškinančiuose kūriniuose Maimonidas pirmenybę teikia antrajam teiginiui norėdamas įrodyti ne *kūrėjo* egzistavimą, bet Dievo vientisumą ir nekūniškumą. Maimonidas kritikuoja mutakalimus, kurie laikosi pirmosios hipotezės. Jo nuomone, ši hipotezė filosofiniu požiūriu nepriimtina, nes yra įrodyti siekiančio samprotavimo premisa. Jis teigia, kad, pasak Aristotelio, įrodymas negali remtis neakivaizdžiu ir neįrodomu teiginiu. O teiginys, kad pasaulis buvo sukurtas, dėl mutakalimų argumentų nėra nei akivaizdus, nei įrodomas, nes įrodymas nėra mokslinis, o tėra *topinis* ar *dialektinis*.

Atrodytų, kad antrasis teiginys apie pasaulio amžinumą taip pat nėra nei akivaizdus, nei įrodomas. Tačiau, pasak Liberos¹², čia ir išryškėja Maimonido originalumas bei atsiskleidžia jo naujas me-

todas. Atskirdamas sąvokas *neįrodoma* ir *neiškraipoma*, Maimonidas teigia, kad *pasaulio sukurtumo* negalima įrodyti, bet šiuo atveju gali būti atmesti mutakalimų pateikiami pasaulio kūrimo įrodymai. *Pasaulio amžinumo* taip pat negalima nei įrodyti, nei iškraipyti. Pasak Maimonido, kalamo teologas ir filosofas renkasi priešingus, prie skirtingų rezultatų vedančius *kelius*. Pirmasis kelias pragaištingas teologijai, nes išeities tašku pasirenkamas teiginys, kurio negalima laikyti mokslinio įrodymo premisa: joks įrodymas negali jo *patikrinti*. Tik antrasis kelias Maimonidui yra produktyvus, nes jis gali būti premisa: joks įrodymas negali jo *iškraipyti*. Liberos teigimu, visais vadinamaisiais pasaulio sukurtumo įrodymais galima abejoti, o kas tuos įrodymus laiko lemiamais, „tas neskiria įrodymo, dialektikos ir sofistikos. Tačiau tam, kuris skiria šiuos skirtingus menus, aišku ir akivaizdu, kad visi šie įrodymai abejotini ir kad buvo remtasi neįrodytomis premisomis“¹³. Liberos manymu, tiesos ieškantis teologas turėtų siekti parodyti, kokie bergždi įrodymai, kuriais filosofai grindžia pasaulio amžinumą, ir „*jeigu tai pavyktų, būtų nuostabu*“¹⁴. Apie tai mąstė ir Maimonidas. Jis padarė išvadą, kad asmeniškai netiki pasaulio amžinumu. Maimonidas teigė, kad jis tik siekia sukurti *teisingą dogmą*, kurios niekas negalės nei išjudinti, nei sunaikinti, nei laikyti neegzistuojančia. Todėl jis kaip premisą pasirinko teiginį apie pasaulio amžinumą, o ne jo sukurtumą.

Libera pabrėžia, jog „*Maimonido laimėjimas – teiginys, kad teologijos neįmanoma kurti remiantis tikėjimo dogma*. Teolo-

giją galima grįsti tik filosofiniu požiūriu patikima premisa¹⁵. Taigi, neatkreipę dėmesio į šias Maimonido pastabas, XIII a., o ir vėlesni mąstytojai nesuprato Maimonido argumentacijos. Maimonidas tenorėjo pasakyti, kad teiginių *pasaulis buvo sukurtas ir pasaulis yra amžinas* tikrinti nebūtina, nes tai neįmanoma. O teiginys *pasaulis yra amžinas* grindžiamas tik tuo, kad šio teiginio negalima iškraipyti. Todėl Maimonidas teigia, kad egzistuoja du pavojai: pažodiškumas ir netikėjimas. Pažodiškumas, pasak Maimonido, turi du padarinius: *sutvirtina pasimetusį ir trikdo apsišvietusį žmogų*. Pažodžiui suprasti alegoriją ne-

suvokiant, kad tai – alegorija, yra apgaulė, kuria pagrįstas žmogaus elgesys. Apsišvietusiam žmogui, teigia Maimonidas, galima paaiškinti tai, ko neįmanoma paaiškinti neišmanėliui. Paaiškinti *pasimetusiajam ezoterinę* alegorijos prasmę tėra vienintelis būdas pašalinti jo sutrikimą. Taigi *Vadovo pasimetusiems* paskirtis – atskleisti ezoterinę Šventojo Rašto interpretaciją. Vis dėlto jo skaitytojų būrys labai siauras, todėl Maimonidas maldauja nekalbėti apie šį kūrinį: „Vardan Aukščiausiojo maldauju tų, kurie perskaitė šį traktatą, kitiems nekomentuoti nė vieno žodžio ir nieko neaiškinti!“¹⁶

MAIMONIDO ARISTOTELIZMAS

Prisilaikydamas Aristotelio filosofijos, Maimonidas aiškina, kad privalu tvirtai laikytis to, kas mums duota per jusles, ir to, ką galime griežtai įrodyti intelektu: jeigu Senojo Testamento teiginiai akivaizdžiai prieštarauja tam, kas įrodyta protu, tai tuos teiginius reikia aiškinti alegoriškai. Tačiau nereikia klaidingai suprasti Maimonido, ir manyti, kad jis atmetė visus Aristoteliui prieštaravusius teologijos ir Šventojo Rašto teiginius. Pavyzdžiui, teologija teigia, kad pasaulis buvo sukurtas laike iš nieko, o tai reiškia, kad Dievas yra ir materijos, ir formos kūrėjas ir kad pasaulis negali būti amžinas. Jeigu protu būtų galima įrodyti pasaulio amžinumą taip, kad priešingas teiginys būtų akivaizdžiai neįmanomas, tai tokiu atveju šį Šventojo Rašto mokymą reikėtų aiškinti alegoriškai. Tačiau šiuo atveju Šventojo Rašto teiginiai yra aiškūs, o filo-

sofijos argumentai už pasaulio amžinumą – painūs ir neįtikimi, todėl Maimonidas atmeta su šiuo klausimu susijusius Aristotelio teiginius. Pasak Maimonido, būtina, kad Dievas būtų ir materijos, ir formos kūrėjas, jeigu norima paaiškinti, kaip galėjo įvykti stebuklai, apie kuriuos rašoma Senajame Testamente. Juk tam, kad Dievas galėtų sustabdyti gamtos dėsnių veikimą, jis turi būti absoliutus gamtos Valdovas, o juo Jis negalėtų būti nebūdamas pasaulio Kūrėju tikrąja šio žodžio prasme. Prancūzijos žydų dogmatikams atrodė, kad Maimonido pateikta kai kurių Šventajame Rašte esančių Dievo paveikslų alegorinė interpretacija prilygo paties Šventojo Rašto *pardavimui* graikams. Jie kreipėsi į inkviziciją dėl šios Maimonido *erezijos*. Iš tiesų Maimonidas tenorėjo parodyti, kad, be teologijos, yra ir kitų išminties šaltinių. Kitaip

tariant, jis įteisino filosofiją ir paskatino, Ispanijos žydus ja domėtis. Be to, Maimonidas, nors ir žavėjosi Aristotelium, vis dėlto ne visus jo teiginius pripažino.

Įrodinėdamas Dievo, kaip pirmojo Judintojo, būtinos Esybės ir pirmosios Priežasties buvimą, Maimonidas rėmėsi Alfarabio ir Avicenos prigimtinės teologijos koncepcija bei Aristotelio *Fizikos* ir *Metafizikos* teiginiais. Šiems įrodymams Maimonidas panaudojo *via negativa* pabrėždamas, kad Dievui negalima priskirti teigiamų predikatų. Dievas yra grynas Aktas, be materijos ir galimybės, be galo nutolęs nuo kūrinų, todėl, kalbėdami apie Jo *savybes*, galime sakyti tik kas Dievas *nėra*, o ne kas Jis yra. Jis yra vienas ir transcendentinis (tarp Dievo ir pasaulio įsiterpusi Inteligencijū, arba grynujų dvasių, hierarchija), ir mes ne-

galime susiformuoti jokios pozityvios Dievo idėjos. Tačiau mes galime priskirti Dievui, pvz., kūrimo ir apvaizdos veiklas, turėdami omeny, kad veiklos pavadinimų skirtingumas neturi jokių atitikmenų Dieve ir kad Dievas nekinta. Reikėtų pažymėti, kad Maimonidas pripažino ypatingą Dievo apvaizdą kai kurių kūrinų atžvilgiu. Materialiame pasaulyje tokie kūriniai yra žmonės. Aktyvusis intelektas yra dešimtoji Inteligencija (visos Inteligencijos yra „nematerialios“), bet pasyvusis teisuolių intelektas yra nemarus. Taigi Maimonidas pripažino ribotą vien teisingųjų nemirtingumą; teigė valios laisvę, dėl kurios žmogus tampa teisingas, ir neigė lemiamą dangaus kūnų ir sferų įtaką žmogaus elgesiui. Vėliau panašiai rašys Tomas Akvinietis.

FILOSOFAI, PRANAŠAI IR ELGESIO TAISYKLĖS

Oficiali žydų teologija buvo kuriama tiek Vakaruose, kur Almohadai (berberų grupė) jėga platino savo tikėjimą, tiek Egipte, kuri valdė sultonas Saladinas ir kurio gydytoju buvo Maimonidas, bei Bagdade, kur Nizamijos universitete buvo plėtojama sunitų teologija¹⁷. Veikiamas islamo teologų ir filosofų, Maimonidas formulavo judaizmo dogmas reikalaujamas, kad visi žydų bendruomenės nariai kaip dogmą priimtų Dievo nekūniškumo postulatai bei tikėtų dvasininkų skelbiamomis tiesomis, kurios nėra įrodomos, bet atkartoja pagrindines Aristotelio filosofijos ir graikų mokslo doktrinas. Tačiau, Pinėso teigimu, iš šių reikalavimų nereikėtų daryti klaidingų

išvadų, nes Maimonidas nemanė, „kad kylantys ne iš intelekto įsitikinimai yra vertingi patys savaime. Išganymas... tai amžina intelekto veikla, arba vienybė su Aktyviuoju Intelektu, slypi ne tikėjime, kuris, net būdamas teisingas, yra didžia dalimi pasyvus, o mąstyme, kuris yra kuo tikriausias aktas ir savaiminis tikslas“¹⁸. Be to, Maimonidas nemano, kad dėstant religiją reikia kalbėti tik apie tiesą ir ignoruoti melą: *religijos mokymas turi apimti „būtinus įsitikinimus“, net ir ne-teisingus*¹⁹. Tačiau jis pats daugiausia dėmesio skiria teisingoms pažiūroms.

Filosofai, pasak Maimonido, turi suprantamai perteikti metafizines tiesas ir taip išsklaidyti paprastų tikinčiųjų iliu-

zijas, kurias sukelia pažodiškumas, o filosofija turi perduoti žinią bendruomenei. Maimonido teigimu, pagrindinis metafizikos laimėjimas – Dievo vientisumo ir nekūniškumo įrodymas – turi būti dėstomas *vaikams ir masėms*. Jeigu neišmanėlis, pažodžiui supratęs kokį nors epizodą, atsisako patikėti Dievo nekūniškumu, tai jam, teigia Maimonidas, reikia pasakyti, *kad šį tekstą suprato išimokslinę žmonės, todėl jam paprasčiausiai tereikia žinoti, kad Dievas nėra kūnas*²⁰.

Kadangi pranašas kreipiasi į visus žmones, tai nelengva suvokti skirtumą tarp pranašo ir filosofo. Tam tikru atžvilgiu pranašas yra *tobulus filosofas*, nes „žinok, – rašo Maimonidas, – kad pranašavimas iš tikrųjų yra Dievo emanacija, per aktyvųjį intelektą iš pradžių pasiekianti racionalaus mąstymo gebėjimą, vėliau – vaizduotės gebėjimą; tai aukščiausias žmogaus laipsnis ir didžiausias tobulumas, kokį tik jo padermė gali pasiekti. ...Pranašavimo sąlygos – tai tobulas racionalaus mąstymo gebėjimas, tobulas pradinis vaizduotės gebėjimas ir tobuli papročiai, kurie įgyjami nukreipus savo mintis nuo visų kūniškų malonumų ir nuslopinus kvailos ir pražūtingos didybės troškimą“²¹. Maimonidas atskiria pranašystės atsiradimą ir sąlygas. Pranašas yra tas, *kurio smegenų substancija yra iš pat pradžių susiformavusi tinkamų proporcijų*²², ir jis mąsto tik apie Dievą; jis ima pranašauti, kai „kiek tik įmanoma tobulas jo vaizduotės gebėjimas veikia visiškai aktyviai ir kai aktyvusis intelektas liejasi į jį dėl spekuliatyvinio tobulumo“²³, kurį pasiekė. Be to, pažymi Maimonidas, pranašesni žmonės skiriasi pa-

gal tai, kokių gebėjimų jie įgijo *išsiliejuose* Dievui: jei aktyviojo intelekto emanacija paliečia tik racionalaus mąstymo gebėjimą, nesiekdama vaizduotės gebėjimo, tokie žmonės sudarys *spekuliacijomis užsiimančių mokslininkų klasę*; jeigu ji apima abu gebėjimus, o antrasis, vaizduotės, buvo sukurtas *tobulus*, – tai pranašų klasė; o kai paliečiamas tik vaizduotės gebėjimas, tokią klasę sudaro „įstatymus kuriantys valstybės veikėjai, žiniuoniai, pranašautojai, tie, kurie sapnuoja teisingus sapnus, ir net tie, kurie daro stebuklus nepaprastomis gudrybėmis ir okultiniais menais, bet nėra mokslininkai“²⁴. Mokslininkas, pranašas, magas (taip pat ir politikos magas), – tokius tris žmonių tipus galima išskirti pagal aktyviojo intelekto skleidimąsi.

Apie žmonių elgesio taisykles *Vadove pasimetusiems* Maimonidas kalba labai trumpai, daugiau jas aprašo *Pažinimo knygoje*. Jis aiškina, kad etinės nuostatos, kurių dauguma paimtos iš oficialiai pripažintų judaizmo tekstų, turi kitą teorinį pagrindą. Šis pagrindas – beveik medicininio pobūdžio, nes daugelis viduramžių filosofų etiką laikė sielų medicina: *sielų sveikatą reikia saugoti, o susirgusias sielas – gydyti*. Vadovaudamasis Aristotelio teiginiu, jog būtina siekti aukso vidurio, Maimonidas pabrėžia, kad įvairių elgesio taisyklių paskirtis – padėti išvengti bet kokio kraštutinumo, pavyzdžiui, kraštutinio asketizmo, ir netinkamų veiksmų, kadangi negali būti jokios kalbos apie moralės įstatymą, įrašytą kiekvieno gimstančio žmogaus širdyje. Laikytis tinkamų elgesio nuostatų, pasak Maimonido, padeda praktinis protas, ku-

ris turi kuo labiau slopinti geidulingumą ir kitas aistras. Praktinį protą Maimonidas griežtai skiria nuo spekuliatyvaus.

O dėl pagonių elgesio, traktato *Vadove pasimetusiems* skyriuje apie stabmeldystę Maimonidas pateikia griežtus Įstatymą atitinkančius nuostatus. Pirmiausia reikia nepamiršti, kad Dievo įsakymams reikėjo rasti pateisinimą: argumentai, kuriais buvo grindžiamos stabmeldžių baismės, nebepatenkino apsišvietusių visuomenės atstovų. Todėl *Vadovo pasimetusiems* skaitytojams Maimonidas negalėjo aiškinti apie Dievo rūstybę ar pavydą, nes jis teigė, kad tokie jausmai Dievui nebūdingi. Tačiau, kadangi Maimonidas siekė parodyti judaizmo pranašumą prieš pagonybę, jis išsamiai apibūdino pagonis, jų pažiūras ir skyrė jiems tikslią vietą religijos istorijoje. Kalbėdamas apie stabmeldystės uždraudimą, apie Mozės, Abraomo ar dar senesnius laikus, Maimonidas nesiekė pasmerkti graikų pagonybės, nes tai jam padėjo apginti Mozės Įstatymą remiantis istorija. Jis teigė, kad Mozės Įstatymo paskirtis – palengvinti sunkią įvairiausių religinių taisyklių našta, kurią turėjo kęsti pagonys. Tačiau jie, anot Maimonido, nepaisydami daugybės sunkumų, buvo pripratę prie savo religijos ir nenorėjo jos atsisakyti. Vadinausi, reikėjo sistemos, kuri būtų visiškai nauja, bet išlaikytų tam tikrą tęstinumą. Kita vertus, kadangi reikėjo sukurti naują bendruomenę, Mozės Įstatymas turėjo skirtis nuo Senojo Įstatymo. Be to, Mozės laikais ką tik sukurtą bendruomenę reikėjo apsaugoti nuo senųjų įpročių ir išorės pasaulio pagundų, todėl

griežti reikalavimai šią bendruomenę padarė išskirtinę, o religiją – pranašesnę už kitas.

Maimonido laikais sąlygos buvo kitos ir, pagal doktrinos logiką, pasak Pinèso, „griežti įsakymai atrodo ne kas kita, kaip praėjusios istorinės situacijos ekstrapoliacija: juk senajam pasauliui būdinga stabmeldystė beveik nebeegzistavo. Tačiau juos pakeitus, būtų pažeistas Įstatymo nekintamumas ir kartu pats žydų tautos egzistavimas“²⁵. Maimonidas įsitikinęs, jog išsaugoti šią bendruomenę ir toliau yra svarbiausias uždavinys dėl dviejų labai skirtingų priežasčių: viena vertus, tai jo, kaip ištikimo bendruomenės nario, pareiga, kita vertus, kaip filosofas, jis pripažįsta, kad ši bendruomenė yra geriausia iš visų egzistuojančių ar įmanomų bendruomenių, ir, kaip ir Platonas, mano, kad filosofui dera svarstyti valstybės klausimus. Vis dėlto *Vadove pasimetusiems* kalbama ir apie gryną dvasinę religiją, kurioje pasninką ir aukojimus pakeistų meditacija. Maimonido nuomone, tokia religija už judaizmą būtų pranašesnė taip, kaip judaizmas yra pranašesnis už pagonybę. Tačiau ji, be abejo, praktiškai neįgyvendinama, nes, atmesdama visas pagalbinės priemonės, būtų neveiksminga valdant žmonių dvasią. Maimonidas teigia, kad šios dvi priežastys viena kitai neprieštarauja. Jos papildo viena kitą taip, kaip vienas kitą papildo Įstatymą apžvelgianti *Tora* ir traktatas *Vadovas pasimetusiems*, kurio paskirtis – apibrėžti to Įstatymo ir filosofijos santykį. Šis ir kiti Maimonido traktatai turėjo didelę įtaką žydų filosofijos raidai.

IŠVADOS

Vienas iš svarbiausių Maimonido įvykdytų perversmų judaizme – tai įtvirtintas požiūris, kad teologija kuriamą remiantis ne tikėjimo dogmomis, o filosofiskai pagrįstomis prielaidomis. Tad skaitant Raštus transcendencijos apreiškimas per aktyvųjį intelektą susisija su interpretuojančiojo protu ir leidžia pasiekti pranašiską dimensiją.

Įteisinęs filosofiją kaip hermeneutinio metodo pagrindą teologijos studijoms, Maimonidas Dievo buvimo įrodymą argumentuoja pasaulio amžinumo hipoteze, o Dievo atributus aiškina *via negati-*

va būdu. Pritaikęs aristotelizmo, neoplatonizmo bei arabų mąstytojų idėjas scholastinėje teologijoje, Maimonidas krikščioniškai viduramžių Europai nurodė intelektualinę strategiją.

Maimonido traktatai viduramžiais tapo vienu iš svarbiausių krikščionių filosofijos šaltiniu: Albertas Didysis iš jo perėmė dalį arabų filosofų kritikos, Tomas Akvinietas – trečiąjį Dievo egzistavimo įrodymą, Mokytojas Eckhartas – *natūraliomis filosofinėmis priežastimis* grindžiamos egzegzės sampratą.

Literatūra ir nuorodos

- * Rašant straipsnį naudotasi Michailo Šneiderio *Pasimetusiųjų vadovo* I knyga (vertimas į rusų kalbą su išsamiais komentarais). Knyga išleista *Bibliotheca Judaica* serijoje, Jeruzalė–Maskva, 2003; Arthuro Hymano ir Jameso J. Walsho II ir III knygų skyrių vertimais į anglų kalbą. Vertimai pateikti knygoje *Philosophy in the Middle Ages*, 1973.
- 1 Žr. Etienne Gilson. *History of Christian Philosophy in the Middle Ages*. – London: Sheed and Ward, 1989, p. 229.
  - 2 Žr. Рабби Моше бен Маймон (Маймонид). *Путеводитель растерянных*. – Иерусалим-Москва: Гешарим-Мосты культуры, 2003, с. 11–12; (5 Michailo Šneiderio komentaras).
  - 3 Žr. ten pat, p. 14–15.
  - 4 Salomon Pinès. *Quelques réflexions sur Maïmonide en guise de préface*, in Моше Маїмониде. *Le livre de la connaissance*. – Paris: PUF, 1961, p. 10.
  - 5 Alain de Libera. *La philosophie médiévale*. – Paris: PUF, 1993, p. 214.
  - 6 Žr. ten pat.
  - 7 Žr. ten pat, p. 215.
  - 8 Ten pat.
  - 9 Žr. ten pat.
  - 10 Žr. ten pat.
  - 11 Рабби Моше бен Маймон (Маймонид). *Путеводитель растерянных*, § 71, с. 389.
  - 12 Žr. Alain de Libera. *La philosophie médiévale*, p. 217.
  - 13 Žr. ten pat.
  - 14 Žr. ten pat.
  - 15 Ten pat, p. 218.
  - 16 Рабби Моше бен Маймон (Маймонид). *Путеводитель растерянных*, p. 36.
  - 17 Žr. Salomon Pinès. *Quelques réflexions sur Maïmonide en guise de préface*, p. 10.
  - 18 Ten pat, p. 11.
  - 19 Žr. Moses Maimonides. *The Guide of the Perplexed*. Book III, in *Philosophy in the Middle Ages*. Ed. Arthur Hyman and James J. Walsh. – Indianapolis: Hackett, 1973, § 28, p. 419.
  - 20 Žr. ten pat, *book II*, § 32, p. 402.
  - 21 Ten pat, *book II*, § 36, p. 403.
  - 22 Žr. ten pat, p. 404.
  - 23 Ten pat, p. 405.
  - 24 Ten pat, § 37, p. 407.
  - 25 Salomon Pinès. *Quelques réflexions sur Maïmonide en guise de préface*, p. 17.